

Post-Yugoslavya Ülkelerinde Baskıya Rağmen Geçmişle Yüzleşme Mücadelesi*

Yazar: DEMOS ARAŞTIRMA | 8 Kasım 2022

Vesna Teršelić**

Hırvatistan, 1991-1995 yılları arasında Eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan savaşın ağır sonuçlarıyla halen yüzleşmektedir. Üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen, insanlar savaşın gölgesinde yaşamaktadır ve geçmişle yüzleşme çalışmaları siyasi baskı altında yürütülmektedir. Hırvatistan II. Dünya Savaşı ve daha önceki tarihinden farklı şiddet olaylarının yükünü taşıyan bir ülkedir. Dolayısıyla, geçmişle yüzleşmede ilk soru hangi geçmişle yüzleşileceği olmuştur. Bu soru, geçmişle yüzleşme bağlamında mutlaka sorulmalıdır. Zagreb merkezli Documenta, çalıştığı dönemi 1941'den başlatmakta ve özellikle de 1991-1995 arasında yaşanan savaşın yarattığı ihlallere yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Documenta Geçmişle Yüzleşme Merkezi'nin Üç Çalışma Alanı

2004'te kurulan Documenta, kurulduğu günden beri Kosova ve diğer eski Yugoslavya ülkeleri ile işbirliği yapmayı önceliklendirdi. Bunun en temeldeki nedeni, geçmişe bakarken resmin tam olabilmesi için farklı yorumlama biçimlerinin bir araya getirilmesinin altını çizmeyi ve işbirliği yapmanın bunu sağlamada iyi bir yöntem olduğuna inandı. Bu genel çerçeveye birlikte, Merkez,

geçmişle yüzleşme çalışmalarında üç alana odaklanmaktadır.

1.Dokümantasyon, araştırma ve savunuculuk

Documenta, 1990'lardaki savaştan kaynaklı ihlalleri belgelemek için kurulduğu zamandan bu yana dökümantasyonu ana çalışma ayaklarından biri olarak gördü. Örneğin kadın örgütleri kadınların yaşadıklarına dair belgeleme yaparken, Documenta da de insan hakları ihlallerini belgelemeye odaklandı.

Geçmişle yüzleşme süreçlerinde toplumun her kesimi konuşmaya hazır ya da açık olmayabilir. Üstüne, Hırvatistan'da faillerin içinde karar vericiler de bulunmaktadır ve bu bazen belge ve delillere ulaşmada zorluk yaşanmasına sebep olmaktadır. Ancak ne olursa olsun, mümkünse en iyi veri topluma yöntemiyle, ancak mümkün değilse de olabildiği kadarıyla belgelerin toplanması oldukça önemlidir. Bu arşivler, ileride açılacak dava süreçlerinde kritik hale gelmektedir. İhlallerin belgelenmesinin yanı sıra, Documenta, direnişin ve mücadelenin de kaydını tutmaktadır. [İnsan hakları ve barış savunucularının mücadelesini belgeleyen koleksiyonu](#) buna örnek verilebilir.

2. Savaş suçları davalarını ve onarım programlarını izleme

Eski Yugoslavya'da henüz savaş devam ederken Lahey'de uluslararası bir mahkeme kurulmuştu. Savaştan sonra ise yerel mahkemeler kurulmaya başladı. Üzerinden 20 yıldan fazla süre geçmesine rağmen halen davalar açılmaktadır. Özellikle de Hırvatistan'ın 2013'te Avrupa Birliği'ne katılmasıyla birlikte ülke içinde daha fazla dava açıldı, onarım programı hız kazandı.

Documenta, savaş suçlarına dair açılan davaların takibini aradan çok uzun yıllar geçmesine rağmen halen önemsemektedir. Çünkü adalet, mağdurların en temel talebidir. Lahey'de kurulan uluslararası mahkeme 1995'teki Srebrenitsa Soykırımı'nı önleyemedi, ama bu mahkemede 161 fail yargılandı. Bu yargılamaların halen toplumsal bir karşılığı var.

Merkez ayrıca yerel mahkemelerde açılan davaları takip etmektedir. Son olarak da onarım ve tazminat süreçlerinin izlenmesini, mağdurların adalete erişimine katkısı bağlamında kıymetli bulmaktadır.

3.Hayatta kalanları destekleme ve anma kültürü

Savaşın üzerinden çok uzun süre geçse de, Documenta tanıkların kendi ifadeleriyle tanık anlatılarına odaklanmakta, buna yönelik video kayıtları oluşturmaktadır. Ceza yargılamaları ve onarım programıyla ne kadar adalete yaklaşıldığını ölçmek oldukça zordur. Bundan hareketle, hayatta kalanların memnuniyetini de düşünerek, Merkez, onlara dini ve etnik kimliklerinden bağımsız bir şekilde destek sunmayı ve güçlendirici faaliyetlerde bulunmayı önceliklendirmektedir. Bu doğrultuda Merkez özellikle de [sivil mağdurlara](#) yönelik projeler geliştirmiştir.

Bunun için belgeleme ve hukukun üstünlüğü dışında tanıklık kaydı tutma, gençlere yönelik eğitim çalışmaları yürütme ve anma kültürü oluşturma konularına eğilmektedir. Anma kültürü Post-Yugoslavya'da yavaş yavaş oturmaktadır. Yaygın anlatı hep çoğunluğun neler yaşadıklarını merkeze almışsa da savaşta azınlık gruplarına yönelik de savaş suçları işlendi. Documenta, bu görünmeyen ya da hakim anlatının dışında bırakılan anlatılara dikkat çekmektedir, görünmeyen mağduriyetleri öne çıkarmaktadır. Bunu gençlerle, yaratıcı fotoğraf ve sanat atölyeleri gibi etkinliklerle gerçekleştirmektedir.

Bu üç ana başlık dışında, Merkez barış eğitimleri yürütmektedir. AB üyeliği ve AB'ye entegrasyon politikaları bu anlamda Merkez'in işini kolaylaştırdı. Hakimlerin üzerindeki baskı arttı, savaş suçlarına dair kovuşturmalar hızlandı. Dolayısıyla AB üyeliğinin olanaklarının pozitif etkileri oldu.

Hukuki ayağına etkisi dışında Erasmus programı gençlerle çalışma olanağını güçlendirdi. Documenta da Erasmus programına dahil oldu ve halen diğer ülkelerden gençlerin bu değişim programına katılmasını sağlıyor.

Eğitim çalışmalarına 1986 yılında, yani henüz savaş başlamadan başlamıştım. Bu çalışmalar Documenta'nın faaliyet alanlarının da hep parçasıydı. Ne çalışması olursa olsun, hatırlama, hafıza, barış gibi, mutlaka hafızanın genç kuşaklara geçmesi için ne yapabiliriz diye düşünülmelidir. Belki mevcut durumda sivil toplum örgütünün kapasitesi yoktur, ancak er ya da geç bunu hayata geçirmeyi hedeflemek, örneğin örgün eğitim üzerinden gençlere ulaşmak iyi bir yol olabilir.

Geçmişle Yüzleşme Üzerine Çalışmanın Zorlukları ve Bazı Olanaklar

En büyük sınırlılık siyasi iradenin eksik olmasıyla ilgilidir. Çok fazla çalışma yürütülürken, bu çalışmaların sürdürülmesi ya da farklı hafızaların görünür kılınması konusunda Hırvatistan ya da benzer ülkelerde hükümetler isteksiz davranmaktadır.

Baskıcı rejimler, özellikle bellek ve insan hakları alanında çalışanlar için riskler oluşturmaktadır. Sahada olanlara ve de hayatta kalanlara ulaşmada zorluklara neden olmaktadır. Hırvatistan'da yaşanan zorluğa, 1995 yılında bombalanan mülteci kampıyla ilgili açılan savaş suçu davası örnek verilebilir. Davada yargılanan ve asker olan faile, muhafazakar medya destek sunarken ve kendi anlatısını yayarken bu anlatı insan hakları örgütlerinin işini zorlaştırdı.

Bir diğer zorluk ise Birleşmiş Milletler'in onarım için çıkarmış olduğu ilkeler kılavuzunu uygulamadaki hükümetin isteksizliğidir. Onarım programını güçlendirebilecek bu adıma dair ne yazık ki siyasi ve toplumsal ilgi oldukça az.

Buna karşın destekleyici gelişmeler de var. Hırvatistan'da Avrupa Birliği'nin mağdur hakları için olan belgelerine ilgi daha fazla, bu insan hakları örgütlerine önemli bir olanak yarattı.

Eski Yugoslavya ülkelerinden sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmak bir diğer önemli olanak alanı olarak görülebilir. Örneğin Documenta gibi belgeleme yapan İnsani Hukuk Merkezi (Humanitarian Law Center) ile birlikte uzun yıllardır çalışmalar yürütüldü. Kosova'da, Bosna Hersek'te işbirliği yapılan örgütler var. Merkez, bu işbirliklerini stratejik olarak kurmakta, ayrıştığı noktalar olsa da ana hedef doğrultusunda iletişimi sürdürmeye, bir araya gelmeye ve ortak çalışmalar yapmaya devam etmektedir. Bu ortaklıkların tesisinde savaşın öncesinden beri kurulmuş olan bağlantıların önemi büyük oldu.

Bitirirken geçmişle yüzleşmenin oldukça uzun soluklu bir iş olduğunu vurgulamak isterim. Demokrasi sandığımız gibi doğrusal gelişmiyor, bir sarkaç gibi inişleri çıkışları var. Sivil toplumda çalışanlar olarak çok uzun süre bu alanda iş üreteceksiniz. Bu nedenle kendi iyilik halini önemsemek, buna dikkat etmek ve ruhsal, zihinsel ve fiziksel iyilik hali üzerine kafa yormak en temel ihtiyaçlardan biri.

Daha fazla bilgi için kaynaklar (İngilizce/Türkçe):

1. Çatışma sırasında öldürülen ve zorla kaybedilenlerin hikayelerini kaydeden kitap: http://www.kosovskaknjigapamcenja.org/?page_id=29&lang=de
2. İnsan hakları ve barış savunucularının mücadelesini belgeleyen koleksiyon: <https://facesofresistance.org/site/index/en-US>
3. 2000'den fazla hak örgütünün üyesi olduğu Recom Koalisyonu çalışmaları için: <https://www.recom.link/en/what-is-the-coalition-for-recom-2/>
4. Eski Yugoslavya ülkelerinden Sırbistan ve Kosova'daki savaşın arkaplanı için: <https://demos.org.tr/kadinlarin-baris-mucadelesinde-dunya-deneyimleri/>

**Bu yazı, Vesna Teršelič'in 21 Eylül 2022 tarihinde FES Türkiye desteğiyle DEMOS Araştırma Derneği tarafından düzenlenen "Geçiş Dönemi Adaleti Seminerleri II: Post-Yugoslavya" etkinliğinde yaptığı konuşma sırasında DEMOS ekibi tarafından alınan notlara dayanarak derlenmiştir.*

*** Vesna Teršelič Documenta - Geçmişle Yüzleşme Merkezi kurucusu ve yöneticisidir. Zagreb Barış Çalışmaları Merkezi yöneticisi ve Hırvatistan'daki Savaş Karşıtı Kampanya'nın kurucusu ve koordinatörü olarak da çalışmalarını sürdürmektedir. Vesna aynı zamanda Yugoslav savaşları için gerçeklere ulaşma (fact finding) komisyonu kurmak için çalışan ve sivil toplum örgütleri ile bireylerden oluşan, siyasi olmayan bölgesel koalisyon RECOM'u başlatan kişilerdendir. Bu çalışmaları kapsamında 1991-2001 arasında eski Yugoslavya'da işlenen savaş suçları ve insan hakları ihlallerinin ortaya çıkarılması için yıllardır kampanya yürütmektedir. 1998'de Doğru Yaşam Ödülü (Right Livelihood Award) almıştır ve 1997'de Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmiştir.*

Görsel: Sense News Agency

Bu blog yazısı Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkıları ile hazırlanmıştır. Bu yazıda yer alan görüşler FES Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşlerini temsil etmez.